

بررسی بازرگانی خارجی و کشاورزی ایران

خرید روستائیان و توسعه بازارهای داخلی برای تولیدات صنعتی در مناطق روستایی و بکارگیری نیروی کار اضافی ناشی از اصلاحات ارضی در صنایع شهری و افزایش بهره‌وری کشاورزی^۱ نام برد. که در نهایت ۵۷ درصد از کل خانوارهای روستایی ایران بطریقی مشمول مراحل سه‌گانه اصلاحات ارضی قرار گرفتند.^۲

در بررسی تحولات اقتصادی و بازرگانی خارجی، از این دوره به بعد پایداری تنگاتنگ افزایش جمعیت و تولید و تغییر الگوی مصرف از یک سو و نقش آفرینی درآمدهای نفتی در اقتصاد کشور را از سوی دیگر مورد ملاحظه قرار داد.

بی‌تردید ارتباط بخش کشاورزی با بازرگانی خارجی در سی سال گذشته از ویژگی خاصی در تبارخ اقتصادی کشور برخوردار بوده است. در دوره فوق علاوه بر اینکه بازرگانی خارجی از تقویت بنیه اقتصاد کشاورزی غفلت ورزیده رشد شتابانی را در افزایش واردات و کاهش صادرات این بخش نیز ایجاد نموده است.

شروع اصلاحات ارضی (سال ۱۳۴۱) و پیروزی انقلاب اسلامی (سال ۱۳۵۷) دو مقطع تاریخی حساس در تحولات اجتماعی-اقتصادی این دوره بحساب می‌آیند. اصلاحات ارضی با اهداف خاص سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، بنیان نهاده شد که از آن جمله می‌توان از کوشش جهت افزایش قدرت

۱- مصطفی ازکیا، جامعه‌شناسی روستائی (تهران: انتشارات دانشکده علوم اجتماعی و تعاون دانشگاه تهران، ۱۳۶۳)، ص ۹۱.
۲- همان، ص ۹۱.

۱- بازرگانی خارجی و بخش کشاورزی قبل و بعد از اصلاحات ارضی

اتکای اقتصاد کشور به نفت در طول سالهای گذشته به گونه‌ای بوده است که بیش از ۹۰ درصد صادرات کشور در فاصله سالهای ۱۳۳۹ - ۵۶ را تشکیل می‌داده است بطوریکه در طول سالهای ۱۳۴۲ - ۵۱ سهم درآمدهای نفتی به کل درآمدهای دولت بطور متوسط ۳۲٫۵۰ درصد و از ۱۳۵۱ به بعد تا ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۷) ۷۳٫۸ درصد از درآمدهای دولت را درآمدهای نفتی تشکیل می‌داده است.^۱

از طرف دیگر جمعیت کشور بارشدهی نسبتاً سریع از ۱۸٫۹۵۴ میلیون نفر در سال ۱۳۳۵ به ۲۳٫۷۰۸ میلیون نفر در سال ۱۳۵۵ رسید^۲ که همراه با رشد شهرنشینی با تغییراتی که در الگوی مصرف بعمل می‌آمد، رشد مصرف نیز از شتاب چشمگیری برخوردار گردید یعنی در مقابل متوسط افزایش عرضه محصولات زراعی بین سالهای ۱۳۴۱ - ۵۶ به میزان ۱٫۶ درصد و محصولات دامی ۲٫۲ درصد، تقاضا برای محصولات زراعی و دامی به ترتیب ۷٫۴ و ۵٫۸ درصد رشد می‌کند. (جدول شماره ۱)

جدول شماره ۱- متوسط افزایش تولید و تقاضای سرانه برای تولید زراعی و دامی (۱۳۴۱-۵۶ درصد)
ماخذ: غلامرضا سلطانی بهاءالدین نجفی - اقتصاد کشاورزی تهران: (انتشارات مرکز نشر دانشگاهی سال ۱۳۶۲) ص ۴۲.

تولیدات	عرضه	تقاضا
تولیدات زراعی	۱/۶	۴/۷
تولیدات دامی	۱/۲	۸/۵

- ۱- ابراهیم رزاقی - الگوی تجارت خارجی ایران، اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره ۹، سال اول (خرداد ۱۳۶۶) ص ۸.
- ۲- وزارت برنامه و بودجه - معاونت امور اقتصادی - دفتر اقتصاد کلان - مجموعه اطلاعاتی شاخصهای اقتصادی (تهران: وزارت برنامه و بودجه ۱۳۶۶).
- ۳- مرکز آمار ایران سالنامه آماری سال ۱۳۵۹ تهران: (مرکز آمار ایران ۱۳۶۱) ص ۷۴۸ و شماره ۲ ص ۱۱۱.

قابل توجهی از صادرات غیر نفتی کشور را تشکیل می‌داد رویه کاهش نهاد.

علی‌رغم انجام اصلاحات ارضی و پاره‌ای اصلاحات فنی در بخش کشاورزی محصولات عمده زراعی (غلات) نسبت به مصرف از یک رشد بطئی برخوردار گردیدند بطوری که در سال ۱۳۳۹-۲۹۲۴ هزار تن گندم تولید گردید^۲ و این رقم در سال ۱۳۵۶ به ۵۵۰۰ هزار تن افزایش یافت در حالی که طی همین سال واردات گندم معادل ۱۱۹۷ هزار تن بانغ گردید، (جدول شماره ۲)، همین‌طور تولید برنج در سال ۱۳۳۹- به میزان ۷۰۹ هزار تن بود ضمن اینکه در سال ۱۳۵۶ به همراه ۱۴۰۰ هزار تن تولید ۵۹۰ هزار تن نیز واردات داشته‌ایم. (جدول شماره ۲)

ارقام جدول شماره ۲- روند تولید و صادرات و واردات محصولات گندم و برنج در دوران قبل و بعد از اصلاحات ارضی را نشان می‌دهد.

ارقام ارائه شده تولید و واردات دو محصول عمده زراعی بیانگر این واقعیت است که نه تنها افزایش تولید در این بخش هماهنگ با نیازهای داخلی، رشد نیافته

اصلاحات ارضی با تمام اهداف ظاهری و بلندپروازانه‌ای که برای آن در نظر گرفته بودند هرگز نتوانست رشد مناسب بخش کشاورزی در مقابل نرخ فزاینده تقاضا و افزایش درآمدهای ارزی ناشی از فروش نفت خام را فراهم بیاورد. بطوری که در دوره بیست ساله ۱۳۳۸-۵۷ تولید ناخالص داخلی به‌قیمت ثابت با نرخ متوسط ۸٫۵۶ درصد رشد نمود که این نسبت برای بخش کشاورزی فقط ۱٫۴ درصد بوده است.^۱

بنابراین بطور مشخص رشد جمعیت و رشد تقاضای ناشی از تغییر الگوی مصرف از یک سو و افزایش درآمدهای نفتی، از سوی دیگر در دورانی که اصلاحات ارضی مطرح و به اجرا درمی‌آمد اقتصاد کشور را در فشار قرار می‌داد، که حل این مشکل از دو طریق میسر بود یا اینکه تولید داخلی همپای نیازها، رشد می‌نمود و یا بازرگانی خارجی در پی تامین نیازها برمی‌آمد، که با توجه به اینکه نسبت ارزش افزوده بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی (به‌قیمت ثابت) از ۱۹۷۸ درصد در سال ۱۳۴۱ به ۸٫۶۹ درصد در سال ۱۳۵۶ کاهش یافته بسود^۳ نه تنها رشد مطلوبی را اتخاذ نکرد بلکه صادرات محصولات کشاورزی نیز که بخش

۱- وزارت برنامه و بودجه معاونت امور اقتصادی - دفتر اقتصادی کلان - مجموعه اطلاعاتی شاخصهای اقتصادی شماره ۴ (تهران: وزارت برنامه و بودجه، ۱۳۶۶) صص ۹ - ۱۵.

۲- همان صص ۱۵.

۳- مرکز آمار ایران - سالنامه آماری سال ۱۳۵۴ - (تهران: مرکز آمار ایران، ۱۳۵۳) صص ۲۶۷.

است، بلکه کمبود عرضه داخلی، زمین‌ه گسترش واردات مواد غذایی را نیز فراهم نموده است. بطوری‌که واردات مواد غذایی و حیوانات زنده از ۲۰۵ میلیون دلار به ۱۴۸۶ میلیارد دلار در سال ۱۳۵۶ افزایش یافته است. از طرف دیگر صادرات محصولات زراعی که در برنامه سوم عمرانی کشور ۱۳۴۱-۱۳۴۶ مبلغ ۲۳۶٫۲۳۶ میلیارد ریال بود در برنامه پنجم به ۸۰۵٫۸ میلیارد ریال کاهش یافته، حال آنکه واردات به

ترتیب از ۱۸٫۹۳۳ میلیارد ریال به ۳۸۱٫۶۴ میلیارد ریال افزایش یافته است. (جدول شماره ۳) →

مقایسه روند صادرات محصولات کشاورزی با واردات مواد غذایی بیانگر این واقعیت است که بازرگانی خارجی محصولات کشاورزی در دوره گذشته بعنوان عامل تقویت‌کننده بخش کشاورزی عمل نکرده است بلکه از انتقال فشار تقاضای

جدول شماره ۴ - تولید و واردات و صادرات اقلامی از بخش زراعت (هزار تن)

سال	گندم		برنج		سال
	تولید	واردات	صادرات	واردات	
۱۳۳۷ (۱)	۱۹۱۸	۲۴/۶	۰	۵۷۳/۸	۱/۴
۱۳۴۴	۲۷۴۱	۶/۲	۰	۲۳۳/۱	۲۸/۲
۱۳۴۱	۲۷۵۴	۳۹/۴	۰	۵۶۶/۷	۰/۰۸
۱۳۴۶	۳۸۰۰	۶۱/۸	۷۴/۲	۷۴۰	۱/۳
۱۳۵۱	۲۳۹۸	۷۷۱/۳	۰	۱۰۰۸	۰/۲۱۵
۱۳۵۶ (۲)	۵۵۰۰	۱۱۹۷	-	۱۴۰۰	۵۹۰

ماخذ: کمیته برنامه‌ریزی صنعت اصفهان - الگوی مصرف ساخت اقتصادی، (اصفهان - انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه اصفهان شهریور ۱۳۶۶) ص ۵۱.
 ۲- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - بررسی تحول اقتصادی بعد از انقلاب (تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - ۱۳۶۲) ص ۵۱۰ - ۵۲۲ برای ردیف ۶.

۱- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - گزارش اقتصادی و ترانزنامه بانک مرکزی سالهای ۵۶ و ۴۸ (تهران: بانک مرکزی، ۱۳۴۸ و ۱۳۵۶) ص ۲۲۴ و ۲۴۸.

(جدول شماره ۳) ارزش واردات و صادرات محصولات کشاورزی ۱۳۳۱ - ۵۶ (میلیون ریال)

برنامه پنجم ۱۳۵۲-۵۶	برنامه چهارم ۱۳۴۷-۵۱	برنامه سوم ۱۳۴۱-۴۶	
			الف - صادرات :
-	۱۲۵۰۴	۸۶۸۷	۱- محصولات دامی
-	۲۸۶۷۴	۲۷۵۴۹	۲- محصولات زراعی
۸۸۵۰	۶۱۱۷۸	۳۶۲۳۶	۳- جمع
			ب - واردات :
-	۱۹۳۰۱	۷۲۹۵	۱- محصولات دامی
-	۶۰۱۶۲	۱۱۶۳۸	۲- محصولات زراعی
۳۸۱۶۴۰	۷۹۵۶۳	۱۸۹۳۳	۳- جمع
- ۳۷۷۷۹۰	- ۱۸۳۸۵	۱۷۲۰۳	در صورت خالص

ماخذ: غلامرضا سلطانی - بهاءالدین نجفی، اقتصاد کشاورزی، (تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲)، ص ۴۸.

میزان واردات سال ۱۳۴۲ گشته است. ۱۴٪ نسبت صادرات غیرنفتی به تولید ناخالص داخلی (قیمت ثابت) در سال ۱۳۴۷ معادل ۲٫۱۳ درصد بوده که این نسبت در سال ۱۳۵۶ به ۰٫۸۴ درصد رسیده است. همچنین روند واردات مواد غذایی و حیوانات زنده نیز از ۲-۵ میلیون دلار در سال ۱۳۳۸ به ۱۴۸۶ میلیون دلار در سال

مثبت و موثر نیز به این بخش جلوگیری نموده یا به عبارت دیگر ارزش صادرات محصولات کشاورزی و دامی از ۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۴۲ به فقط ۲۳ میلیارد ریال در سال افزایش یافته است (۲٫۶ برابر) ولی واردات از مبلغ ۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۴۲ به ۴۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۵۱ افزایش یافته است بطوری که ۵٫۶ برابر

۱- مرکز آمار ایران - سالنامه آماری سال ۱۳۵۱ - (تهران: مرکز آمار ایران، ۱۳۵۱)

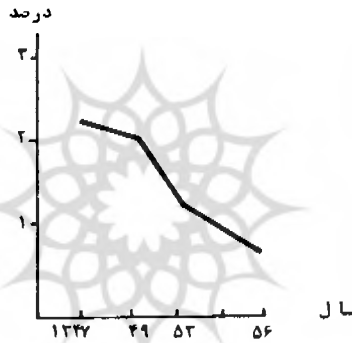

جدول شماره ۴ - نسبت صادرات غیرنفتی به تولید ناخالص داخلی (قیمت ثابت)

سال	۱۳۴۷	۱۳۴۸	۱۳۴۹	۱۳۵۰	۱۳۵۲	۱۳۵۶
درصد	۲/۲۲	۲/۰۲	۲	۲	۱/۲	۰/۸۲

ماخذ: وزارت برنامه و بودجه - معاونت امور اقتصادی دفتر اقتصادی کلان - مجموعه اطلاعاتی شاخصهای اقتصادی شماره ۲ ص ۱۰۲.

نمودار شماره ۱ - روند نسبت صادرات غیرنفتی به تولید ناخالص داخلی (قیمت ثابت)

جدول شماره ۵ - واردات مواد غذایی و حیوانات زنده (واحد میلیون دلار)

واردات	۱۳۳۸	۱۳۴۱	۱۳۴۴	۱۳۴۷	۱۳۴۹	۱۳۵۱	۱۳۵۴	۱۳۵۶
واردات	۵۰/۲	۴۴/۸	۹۵/۵	۳۷/۴	۴۸/۸	۲۰۶	۱۵۵۵	۱۲۸۶

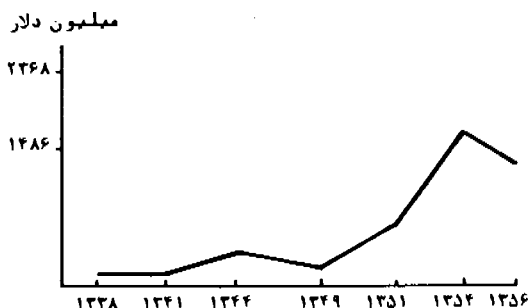
ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - گزارش اقتصادی و ترانزنامه بانک مرکزی سالهای ۵۶ و ۴۸ (تهران: بانک مرکزی، ۱۳۴۸ و ۱۳۵۶) ص ص ۲۲۴ و ۲۴۸.

صادرات غیرنفتی به تولید ناخالص داخلی
(قیمت ثابت) را در سالهای ۱۳۴۷-۵۶ و

۱۳۵۶ رسیده است.
نمودار شماره (۱) روند نسبت

نمودار شماره ۴ - روند واردات مواد غذایی و حیوانات زنده (۱۳۳۸ - ۵۶).

می‌دهد (جدول شماره ۶) و عملکرد شلتوک (برنج) نیز ۲۹ تن در هکتار در فاصله سالهای ۱۳۴۰-۴۴ تنها به ۳۴۶۵ تن در هکتار طی سال ۱۳۵۶ افزایش یافته است. بنابراین پس از اصلاحات ارضی، از یک سو زمین‌ه و ورود کالا و محصولات کشاورزی از خارج فراهم گردید و از سوی دیگر تقاضا رشدی چندبرابر نسبت به تولید داخلی را پیش گرفت و در این شرایط بخش واردات در بازرگانی خارجی تنها پرکردن شکاف را بعنوان وظیفه برعهده داشت و بخش صادرات نیز قدرت عمل خود را از دست داد و در نهایت بعنوان یکی از ارکان ناقص در ساختار اقتصاد کشور و بخش کشاورزی نقش ضمیمی را برعهده گرفت.

۲- بازرگانی خارجی و بخش کشاورزی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی یکی از مشخصه‌های ساختی اقتصاد ایران، چگونگی و جایگاه بازرگانی خارجی

نمودار شماره ۲) روند واردات مواد غذایی را در طول سالهای ۱۳۳۸-۵۶ نشان می‌دهد در طول سالهای پس از اصلاحات ارضی نرخ رشد تولید محصولات عمده کشاورزی بیانگر این واقعیت است که مهمترین دلیل اجرای قانون اصلاحات ارضی، تعقیب و تأمین اهداف سیاسی - اجتماعی آن بوده و رشد بخش کشاورزی و تأمین مصرف، هدف مشخص و عملی در اصلاحات ارضی بشمار نمی‌آمده است بلکه فعال نمودن بازرگانی خارجی (واردات) محصولات کشاورزی جهت تأمین نیازهای داخلی و رشد صنعت کشور، هدف اساسی و اقتصادی اصلاحات ارضی محسوب می‌شده است.

در طول سالهای ۱۳۴۰-۵۶ عملکرد گندم در هکتار، حدود دویست کیلوگرم افزایش یافته، در حالی که تا رسیدن به عملکرد متوسط منطقه آسیا و جهان فاصله نسبتاً زیادی داشته است. همین‌طور عملکرد جو در هکتار کاهش چشمگیری را نشان

(جدول شماره ۶) میزان محصول در هکتار محصولات اصلی زراعی (۱۳۴۰-۵۴) (۱۰۰ کیلو در هکتار)

(۱۳) جهان	۱۹۸۰	(۱۲) ۱۳۵۶	۱۳۵۱	۱۳۵۰	۱۳۲۹	۱۳۴۸	۱۳۴۵-۴۷	۱۳۴۰-۴۴	
کندم	۱۸/۷۲	۱۶/۳۱	۱۰/۰۹	۸/۲	۶/۶	۸/۰	۸/۰	۸/۱	۸/۰
جو	۱۹/۵۲	۱۲/۶۶	۹/۶۲	۶/۶	۶/۲	۷/۸	۹/۵	۹/۲	۷/۹
شلوک	-	۲۷/۲	۳۲/۶۵	۲۱/۸	۳۰/۲	۲۱/۹	۲۸/۲	۲۱/۳	۲۹/۱

۱- ماخذ ۱- غلامرضا سلطانی - بهاءالدین نجفی - اقتصاد کشاورزی - (تهران: انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲) ص ۳۳.

۲- بانک مرکزی جمهوری اسلامی - بررسی تحولات اقتصادی کشور بعد از انقلاب - (تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی) ص ۵۱۱.

از رشد فزاینده واردات کاسته نگردیده است. ارقام جدول شماره (۷) بیان‌کننده رشد قابل‌توجهی در تولید برخی از غلات (نظیر جو) و گوشت نسبت به قبل از پیروزی انقلاب اسلامی می‌باشد. ولی مقایسه ارقام کالاهای کشاورزی وارداتی با ارقام قبل از این دوره، خیر از ویژگی ساختی جایگاه بازرگانی خارجی محصولات کشاورزی را در اقتصاد ایران می‌دهد.

در سال ۱۳۶۱ درصد خودکفایی گندم حدود ۸۲ درصد، برنج حدود ۷۷ درصد و

در بخش کشاورزی می‌باشد. مواجهه بنیه ضعیف اقتصاد کشاورزی در مقابل رشد مصرف و افزایش تقاضای ناشی از جمعیت روبه‌تزايد کشور در فاصله سالهای ۱۳۵۵-۶۵ که با رشدی حدود ۳۹ درصد بائج بر ۵۰ میلیون نفر شده بود^{۱۳} شرایط ویژه‌ای را برای بازرگانی خارجی این‌نوع محصولات بعد از پیروزی انقلاب اسلامی فراهم نموده است. بطوری‌که علی‌رغم گسترش فعالیتهای تشویقی و ترویجی پیرامون فعالیتهای کشاورزی که منجر به تشدید روند صعودی تولید در این دوره شده،

۱۳- ضرورت تناسب نرخ رشد جمعیت با درجه توسعه‌یافتگی اقتصادی (جمع‌بندی سمینار جمعیت و توسعه) گیمان شماره ۱۳۴۳۳ (۱۳۶۷، ۷، ۹) ص ۱۶.

جدول شماره ۷ - تولید و واردات برخی محصولات کشاورزی واحد: هزار تن

کندم	جسبو		سرج		کود فرمیز		مرغ و تخم مرغ (واردات)	
	تولید	واردات	تولید	واردات	تولید	واردات	مرغ	تخم مرغ
(۱) ۱۳۶۱	۶۶۶۰	۱۵۰۰	۱۶۰۵	۴۸۷	۱۰۵	۱۷۷	۳۹	۳۶
(۲) ۱۳۶۲	۶۶۲۱	۲۱۳۷	* ۱۷۷۶	* ۴۷۰	۲۰۸	۱۸۴	-	-

ماخذ: ۱- بانک مرکزی جمهوری اسلامی - بررسی تحولات اقتصادی بعد از انقلاب (تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی، سال ۱۳۶۱) ص ۵۱۰ - ۵۲۲.
 ۲- بانک مرکزی جمهوری اسلامی گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۶۴ (تهران: بانک مرکزی ص ۴۲ - ۴۳ - ۱۷۲.
 * - ابراهیم رزاقی - اقتصاد ایران (تهران، انتشارات نشرنی، ۱۳۶۷) ص ۳۱۸.

جدول شماره ۸ - واردات مواد غذایی و حیوانات زنده ۱۳۵۹ - ۶۴ واحد: میلیون دلار

شرح	۱۳۵۹	۱۳۶۱	۱۳۶۲	۱۳۶۴
واردات مواد غذایی و حیوانات زنده	۱۵۴۱	۲۱۶۴	۲۰۷۰	۱۵۳۸

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۶۳ - ۱۳۶۴ - (تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران،) ص ۲۱۲

جو بیش از ۷۸ درصد^{۱۴} برآورد شده است و این درحالی است که علاوه بر آن، میزان بالنسبه زیادی گوشت قرمز، مرغ، تخم مرغ. علوفه و... به عنوان مواد غذایی به کشور وارد شده است. بطوری که در همین سال بابت واردات مواد غذایی و حیوانات زنده

۱۴- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - بررسی تحولات اقتصادی بعد از انقلاب ص ۵۱۰-۵۲۲ ارقام با استفاده از برآورد تولید و میزان واردات محاسبه شده است.

مبلغ ۲۱۶۴ میلیون دلار و در سال ۱۳۶۴
مبلغ ۱۵۳۸ میلیون دلار (جدول شماره ۸)
پرداخت شده است.

ملاحظه می‌شود با کمال تأسف این
معضل ماهیت‌ساختی در اقتصاد کشور،
پیدا کرده و پس از پیروزی انقلاب اسلامی
تغییرات عمده‌ای در تولید و خصوصا در
بخش واردات صورت نپذیرفته است، و
صادرات برخی محصولات، همچون پنبه و
افلامی دیگر به‌علل اقتصادی و... دچار رکود
شده است. در حال حاضر فشار تقاضا و
مصرف محصولات کشاورزی و مواد غذایی
به اقتصاد بقدری است که قدرت هرگونه
عکس‌العمل حساب‌شده‌ای را در کوتاه‌مدت
از بازرگانی خارجی (واردات) گرفته‌است
و از سوی دیگر تسلیم شدن در برابر هجوم
این سیل بنیان‌کن، به‌گونه‌ای است که برآورد
نموده‌اند اگر تحول عمیقی در کشاورزی
ایجاد نشود در سال ۱۳۷۵ برای تامین نیازهای
داخلی محتاج به واردات حدود پنج میلیارد
دلار کالاهای اساسی کشاورزی خواهیم بود،^۱
لذا خارج از این سیکل بنیان‌کن و مخرب
اقتصاد کشور، بایستی بازرگانی خارجی در
راستای تقویت اقتصاد کشاورزی و افزایش
تولیدات آن مناسبترین سیاستهای وارداتی
و صادراتی را اتخاذ نماید.

بنابراین با توجه به وضعیت اقتصادی
و کشاورزی کشور و به‌دلیل فشار تقاضا و
استمرار الگوی مصرف فعلی، گسترش و
توجه به سیاست توسعه صادرات محصولات
کشاورزی، اصولا در آتی ارزشهای والای
انقلاب اسلامی را مورد حمله قرار خواهد
داد زیرا انحراف از تقویت و رشد تولید
محصولات اساسی و موردنیاز کشور به هر
دلیل و هراندازه هم که کم باشد مشکلات و
خطرات جبران‌ناپذیری برای آینده انقلاب
اسلامی به‌همراه خواهد داشت. چنانچه هر
قطعه زمینی که استعداد تولید غلات، علوفه
و سایر محصولات اساسی را دارد بدزیر
کشت محصول دیگری برود هرچند توجیه
اقتصادی هم داشته باشد و در تولید آن از
مزیت نسبی برخوردار باشیم به‌علت در
مخاطره قرار گرفتن اساس ارزشهای انقلاب
اسلامی بایستی از سود مالی کوتاه‌مدت آن
گذشت و به بهره اقتصادی بلندمدت آن در
آینده اقتصادی کشور چشم دوخت.

بدلحاظ سیاستهای وارداتی نیز،
چنانچه فقط تامین نیازهای روزمره از مواد
غذایی و محصولات کشاورزی برعهده آن
گذاشته شود، اعمال این سیاست ضمن
چلوگری از عمل مناسب جریان تولید
داخلی درقبال فعل و انفعالات بازار، ساخت
کنونی اقتصاد را نیز استمرار و تحکیم

۱- «ضرورت تناسب نرخ رشد جمعیت با درجه توسعه‌یافتگی اقتصادی» (جمع‌بندی سمینار جمعیت
توسعه) کیهان شماره ۱۳۴۳۳ (۹/۷/۱۳۶۷).

★ ۳- اثرات اقتصاد در واردات محصولات کشاورزی

میزان مصرف، شرایط مختلف جغرافیایی و همچنین چگونگی تولید که دلایل مختلفی می‌تواند داشته باشد یک کشور را مجبور به واردات و کشوری را ترغیب به صادرات محصولات کشاورزی می‌نماید.

در بررسی آمار واردات محصولات کشاورزی به ایران مشاهده می‌شود که واردات اقلام مهمی همچون گوشت، گندم، علوفه و... به موازات افزایش جمعیت و تقاضا در حال افزایش است.^۱ این مسئله به خودی خود بیانگر نیازهای روزافزون داخلی نسبت به محصولات کشاورزی بوده است. از سویی دیگر مقایسه عملکرد تولید در واحد سطح برای برخی از محصولات در چند کشور بیانگر این واقعیت است که از ظسرفیت تولیدی موجود کشور بطور کامل استفاده نمی‌گردد^۲ (جدول شماره ۹) و در زمینه کشت و صید ماهی نیز علی‌رغم ارتباط کشور با آبهای آزاد، تولید در سطح بسیار نازلی قرار دارد.^۳

بنابراین به منظور اینکه اثرات اقتصادی واردات واقع بینانه‌تر بررسی شود این سؤال مطرح می‌شود که علت اساسی واردات

خواهد بخشید. بنابراین بازرگانی خارجی در قبال بخش کشاورزی، رسالت بس‌عظیم‌تری نسبت به گذشته دارد. در عین حالی که بایستی پاسخگوی نیازهای مطلق اقتصاد فعلی کشور باشد، می‌باید لحظه به لحظه تقویت بنیه اقتصاد کشاورزی را نیز از طریق واردات ابزار لازم جهت تحقیق در زمینه تولید و بکارگیری تکنیک مناسب در راستای افزایش تولید در واحد سطح و کارایی عوامل تولید و تکمیل جریان تولید محصولات مختلف زراعی، دامی و شیلاتی و جنگل و نهایتاً تحولی اساسی و زیربنایی در فرایند عملیاتی قبل و بعد از تولید را با تکیه بر امکانات داخلی، در بخشهای مختلف کشاورزی دنبال نماید و برای افزایش تولید داخلی از هیچ کوششی فروگذار ننماید. و همچنین از طریق صادرات و بازاریابی مناسب تنها برخی محصولات که ناشی از جریان کامل (مازاد) تولید داخلی باشد (به منظور تشدید جریان و تقویت مجموعه بخش کشاورزی)، زمینه ایجاد زیربنایی محکم و اصولی را برای رشد همه‌جانبه کلیه زیر بخشهای کشاورزی کشور فراهم نماید.

۱- بانک مرکزی ایران بررسی تحولات اقتصادی بعد از انقلاب تهران: بانک مرکزی ایران،

از اداره بررسیهای اقتصادی بانک مرکزی، ص ۵۲۳.

۲- البته تفاوت عملکرد، از عوامل طبیعی متأثر می‌باشد.

۳- همان: ص ۵۱۸

جدول شماره ۹. عملکرد تولید برخی محصولات کشاورزی در ایران، آلمان غربی و انگلیس
واحد تن در هکتار

شرح	ایران، ۱۳۶۱ (۳)	آلمان غربی، ۱۹۸۱ (۲)	انگلیس، ۱۹۷۹ (۱)
گندم	۱/۲	۵/۵۹	۵/۲
جو	۱/۸	۴/۲۵	۴/۱
سبب زمینی	۱۰/۴	۲۹	۳۱/۹
چغندر قند	۲۴/۴	۵۴/۱۹۶	۳۵/۹

ماخذ: ۱- وزارت برنامه و بودجه - دفتر اقتصاد بین الملل - نگرش به اوضاع اقتصادی انگلستان (تهران: وزارت برنامه و بودجه سال ۱۳۶۲) ص ۱۵.

۲- وزارت برنامه و بودجه - دفتر اقتصاد بین الملل - نگاهی به اوضاع اقتصادی جمهوری فدرال آلمان روابط تجاری آن با ایران، (تهران: وزارت برنامه و بودجه سال ۱۳۶۲) ص ۱۹.

۳- وزارت برنامه و بودجه - مرکز آمار ایران - سالنامه آماری سال ۱۳۶۳ (تهران: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۴).

داشت؟
واردات محصولات کشاورزی این فرصت را برای بخش کشاورزی ایجاد می نماید تا در مهلت کافی، با تجویز و سازماندهی و با تعیین خطوط تولید مناسب، خود مقدمات جریان تسویدی مطلوب و رشد اقتصاد کشاورزی را فراهم نماید. باین ترتیب هر چند محصولات وارداتی از ابتدا به لحاظ کیفیت بهتر و قیمت پائین تر (نسبت به محصولات داخلی) شروع و تداوم تسوید داخلی را مورد تهدید قرار می دهند اما چنانچه مجموعه سیاست بازرگانی مبتنی بر

این نوع محصولات به کشور چیست؟ آیا
ضعف تولید داخلی سبب واردات شده است؟
و یا اینکه افزایش مصرف و عدم امکان گسترش تولید؟ و یا سایر علل؟
مختصراً در بیان پاسخ ضروری است اشاره شود که با توجه به امکانات بالقوه تولیدی در داخل کشور، پائین بودن عملکرد و بهره وری عوامل تولید از جمله علل اساسی واردات محصولات کشاورزی بنظر می رسد. سؤال دیگری که مطرح است این است که واردات محصولات کشاورزی چه وظیفه ای داشته و چه اثراتی بر پیکره اقتصاد خواهد

قرار می‌دهد. به عبارت دیگر چنانچه واردات تکنولوژی بخش کشاورزی (بازرگانی خارجی این بخش) را واحدهای اقتصادی با اهداف بازرگانی انجام دهند، اقتصاد کشاورزی را همانطور که ذکر گردید، دچار مخاطره خواهند نمود.

۴-۴. اشتغال و واردات

موضوع اشتغال را بایستی بعد از برنامه‌ریزی افزایش عملکرد در واحد سطح، مورد ملاحظه قرار داد. لذا ارتباط واردات و وسائل و تجهیزات کشاورزی با اشتغال، اصولاً از موضوعات ثانویه بحساب می‌آید. که بررسی و حل اساسی مسأله اشتغال جدای از اقتصاد کشاورزی بوده و در اقتصاد ملی کشور بایستی آنرا جستجو نمود.

اما هر قدر واردات نهاده‌ها و محصولات کشاورزی هماهنگ با سیاست تولید صورت بگیرد در تقویت اقتصاد و ایجاد اشتغال، سازنده بوده و در غیر این صورت، کشاورزی و تولید داخلی که از توان رقابت با محصولات خارجی برخوردار نیست را بایستی حذف شده تلقی نمود. البته در بخش زراعت عموماً واردات محصولات کشاورزی ارزان از یک سو و بالا بودن هزینه تولید در داخل از سوی دیگر، کشاورزان را مجبور به تغییر خط تولید می‌نماید. که با انگیزه فروش محصولات جدید (مانند صیفی و...) در بازار داخلی و یا خارجی به این عمل اقدام می‌نمایند.

تامین نیازهای جریان تولید طراحی شده باشد و از واردات محصولات کشاورزی تنها به منظور ایجاد فرصت برای سازماندهی و تجهیز عوامل تولید داخلی استفاده گردد واردات نقش سازنده خود را ایفا خواهد نمود. در غیر این صورت (بدون هماهنگی سیاست تولید داخلی و بازرگانی خارجی)، به همراه وفور کالای مرغوب در بازار کشاورزی، انگیزه‌های تولید از بین رفته و اقتصاد تولیدی مواجه بارکود خواهد گردید.

۴-۱. تکنولوژی و واردات

تکنولوژی پیشرفته در بخش کشاورزی راهگشای تولید در راستای افزایش عملکرد و بهره‌وری کار و سرمایه تلقی می‌شود. تجسم واردات تکنولوژی را باید در واردات تجهیزات و انتقال دانش فنی جستجو نمود. فعالیت‌های بخش کشاورزی که متأثر از عوامل طبیعی - جغرافیائی نیز می‌باشد، چگونگی واردات تکنولوژی مناسب را، حساس و پیچیده می‌نماید. واردات تجهیزات اعم از وسائل مکانیکی و مواد شیمائی و بیولوژیکی، قبل از اینکه اثرات مالی آن در اقتصاد کلان بررسی شود، اثرات بارز اقتصادی آن در اقتصاد تولیدی بخش کشاورزی بایستی مورد ملاحظه و بررسی قرار گیرد. لذا واردات تکنولوژی بخش کشاورزی باید تحت هدایت و نظارت واحدهای تحقیقاتی انجام گیرد. در این صورت است که تولید را مستقیماً تحت تاثیر

۴- اثرات اقتصادی صادرات محصولات کشاورزی

معمولا مزیت نسبی تولید کالا، يك کشور را ترغیب به صدور محصولی می‌نماید اما نیاز به ارز و ضرورت خرید خارجی، دلیل دیگری برای صادرات می‌باشد. کنترل و یا کاهش مصرف در داخل و صادرات برخی محصولات که از بازار پرونق خارجی برخوردار است، سیاست پذیرفته شده بعضی دیگر از دولتها نیز می‌باشد.

اثرات اقتصادی صادرات محصولات کشاورزی بر تولیدات داخلی صرفاً کسب درآمد ارزی نیست، بلکه اثرات عمیق صادرات محصولات کشاورزی را بایستی در مجموعه اقتصاد کشور به خصوص اقتصاد کشاورزی جستجو نمود.

چنانچه بهره‌وری کار و سرمایه در بخش محصولات صادراتی مناسبتر از محصولات داخلی باشد که در داخل توزیع می‌شود، این مسئله سبب جذب امکانات و سرمایه‌ها به منظور افزایش کمی و کیفی تولیدات صادراتی می‌گردد و اثرات بارز يك چنین تحولی در تولید داخلی از همین نقطه شروع می‌گردد. با توجه به اینکه خلاء

سرمایه‌گذاری^۱ و کمبود امکانات بخش کشاورزی کشور نمود آشکاری دارد، یکی از اثرات صدور محصولات کشاورزی (در ابتدای رشد اقتصادی) ناموزون تر نمودن بخش کشاورزی است. به عبارت دیگر امکاناتی را که می‌تواند سبب افزایش کمی و کیفی محصولات داخلی دیگر گردد. و به تبع آن زیر بخشهای کشاورزی را هماهنگ‌تر نماید، به علت نیاز به ارتقاء توان رقابتی کالای صادراتی در بازار خارجی، جذب بخش تولید کالاهای صادراتی می‌گردد.

البته بیان این واقعیت به معنی عدم صدور محصولات کشاورزی نیست. بلکه یادآوری این نکته است که این‌طور نباشد که از طرفی صادرات محصولات کشاورزی انجام بگیرد و از طرف دیگر به علت ضعف تولید داخلی اقدام به واردات سایر محصولات کشاورزی گردد. البته پذیرفته شده است که باید از تئوری مزیت نسبی در بازرگانی خارجی بهره گرفت. اما کسب درآمد ارزی را برای اقتصاد کشور به چه قیمتی می‌خواهیم داشته باشیم؟ در توضیح مطلب فوق با ذکر يك نمونه اشاره می‌گردد: رئیس مرکز توسعه صادرات ایران ظرفیت بالقوه صادرات میوه

۱- متوسط سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی طی سالهای (۱۳۴۴ - ۶۳) ۶۱٫۴ درصد از کل سرمایه‌گذاری دولت بوده در صورتی که این نسبت برای بخش خدمات ۳۲٫۵۹ درصد و برای بخش صنایع و معادن ۵۳٫۰۵ درصد گردیده است. ر.ک، وزارت برنامه و بودجه - مجموعه اطلاعاتی شاخصهای اقتصادی شماره ۲ - ص ۷۹.

مطلوبی در تولید محصول از جمله ارتقاء سطح تکنولوژی تولید ایجاد می‌کند. همچنین قیمت آردسته از محصولات کشاورزی که بخشی صادر و مقداری در داخل توزیع و مصرف می‌شود از جنبه سود تولیدکننده (و هزینه تولید) و سود صادرکننده با قیمت‌ها در ارتباط می‌باشد. وضعیت ارزش پول ملی و قوانین گمرکی و سیاست‌های تشویقی دولت در چگونگی قیمت‌ها و تولید نیز موثر است.^۱

کیفیت کالاهای صادراتی در شرایطی تغییر خواهد کرد که متولی بازارگانی، مربوط به این محصولات علاوه بر میل و رغبت به درآمد ارزی، از سرمایه‌گذاری لازم برای تحقیق و بررسی پیرامون شیوه‌های تولید و توزیع مناسب دریغ نداشته باشد. همانطور که قبلاً اشاره گردید از نکات موضوع اشتغال در اینجا نیز بایستی پرهیز نموده و این مسئله را در ارتباط با اقتصاد کلان جامعه طرح و بررسی نمود. لذا ارتقاء کیفیت و کسب درآمد ارزی در راستای سیاست‌های اقتصاد کشاورزی صورت

کشور را سالانه ۱۵ میلیون تن اعلام نموده^۱ و اضافه کرده است که در سال ۱۳۶۵ تنها یک درصد (۱۴۰ هزار تن) صادرات میوه صورت گرفته است!

سوالی که در اینجا مطرح است این است: در شرایطی که کشور در سال ۱۳۶۱ معادل ۱۸۸۹ هزار تن واردات علوفه داشته است^۲ تا به تعلیف دام و تامین گوشت مورد نیاز قادر گردد و علاوه بر آن در همین سال نیز ۱۸۷ هزار تن گوشت قرمز و ۳۹ هزار تن مرغ واردات داشته‌ایم؟^۳ به چه میزان مجاز به تولید میوه برای صادرات کشور می‌باشیم؟!

چنانچه زیر بخش‌های کشاورزی با یکدیگر هماهنگ باشند و کلیه عوامل تولیدی موجود، تجهیز شده باشند، صادرات برخی از محصولات که دارای مزیت نسبی تولید در کشور هستند و در عین حال توان رقابت در بازارهای خارجی را نیز دارا می‌باشند، علاوه بر اینکه سبب تقویت بنیه اقتصاد کشور می‌شود، چنانچه درآمد ارزی آن مجدداً جذب همین بخش گردد- تحولات

- ۱- ... خلاصه مهترین اخبار اقتصادی ماه - اطلاعاتی سیاسی اقتصادی - شماره ۱۴ - سال سوم آذرماه ۱۳۶۶ ص ۶۱.
- ۲- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - اداره بررسی‌های اقتصادی - بررسی تحولات اقتصادی بعد از انقلاب (تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران) ص ۵۱۵.
- ۳- همان ماخذ ص ۵۲۲.
- ۴- به‌عنوان نمونه بررسی وضعیت قیمت داخلی پسته را هرگز نمی‌توان بدون ارتباط با چگونگی صادرات آن در نظر گرفت.

می‌گیرد و از آنجا که این مجموعه در راستای سیاست‌گذاری کلان جامعه است موضوعاتی همچون اشتغال را در ابتدای برنامه‌ریزی پاسخ داده است.

★ نتیجه‌گیری:

بازرگانی خارجی محصولات کشاورزی در طی سی سال گذشته، دقیقاً تغییر ماهیت داده است، بطوری‌که از بخش غیرموثر در اقتصاد کشور (خصوصاً اقتصاد کشاورزی) و همپای با افزایش درآمدهای ارزی ناشی از فروش نفت، به بخشی کاملاً موثر تغییر وضعیت داده و از جایگاه ساختی خاصی برخوردار گردیده است. در حال حاضر اقتصاد کشاورزی

شدیداً تحت‌تاثیر بازرگانی این محصولات. از ناحیه واردات مواد غذایی می‌باشد، که نیازمند بد تحولی اساسی است تا در شرایطی جدید، قادر شود وظایف نوی را در راستای رشد تولیدات و افزایش کارایی عوامل تولید داخلی، برعهده بازرگانی محصولات کشاورزی قرار دهد.

تغییر وظایف بخش بازرگانی خارجی کشاورزی، به‌تغییر ساخت اقتصاد کشاورزی و به‌تبع آن اقتصاد کشور منجر خواهد شد. این وظایف در بخش واردات، محدود به ورود تکنولوژی تولید و در بخش صادرات منجر به صدور برخی از محصولات کشاورزی خواهد شد.

منابع و ماخذ

- ۱- ازکیا - مصطفی: جامعه‌شناسی روستایی - تهران: انتشارات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۳۶۳.
- ۲- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی سال ۴۸- تهران: ۱۳۴۸.
- ۳- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی سال ۵۶- تهران: ۱۳۴۸.
- ۴- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران: بررسی تحولات اقتصادی کشور بعد از انقلاب -

نبران ۱۳۶۲.

۵- «جمع‌بندی سمینار جمعیت و توسعه - ضرورت تناسب نرخ رشد جمعیت با درصد توسعه یافتگی اقتصادی» کیهان شماره - ۱۳۴۴۳۳.

۶- خلاصه مهمترین اخبار اقتصادی ماه - اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره ۱۴- آذر ۱۳۶۶.

۷- رزاقی ابراهیم: «الگوی تجارت خارجی ایران» - اطلاعات سیاسی-اقتصادی - شماره ۹ خرداد ۱۳۶۶.

۸- سلطانی - غلامرضا، نجفی بهاء‌الدین: اقتصاد کشاورزی - انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲.

۹- کمیته برنامه‌ریزی صنعت صفهان: الگوی مصرف و ساخت اقتصادی اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه اصفهان، ۱۳۶۶.

۱۰- مرکز آمار ایران: سالنامه آماری سال ۱۳۵۳، تهران: ۱۳۵۳.

۱۱- مرکز آمار ایران: سالنامه آماری سال ۱۳۵۹، تهران: ۱۳۶۱.

۱۲- مرکز آمار ایران: سالنامه آماری سال ۱۳۶۳، تهران: ۱۳۶۴.

۱۳- وزارت برنامه و بودجه - دفتر اقتصاد بین‌الملل: تگاهی به اوضاع اقتصادی جمهوری فدرال آلمان و... ۱۳۶۲.

۱۴- وزارت برنامه و بودجه - دفتر اقتصاد بین‌الملل: تگرشی به اوضاع اقتصادی انگلستان - تهران: ۱۳۶۲.

۱۵- وزارت برنامه و بودجه- معاونت امور اقتصادی دفتر اقتصاد کلان: مجموعه اطلاعاتی شاخص های اقتصادی - تهران: ۱۳۶۶.